

Побоча К. П., Ходаківська М. Ю.

УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВИМИ РЕСУРСАМИ НЕДЕРЖАВНИХ ПЕНСІЙНИХ ФОНДІВ В УКРАЇНІ

Стаття присвячена розв'язанню науково-практичного завдання щодо розроблення та обґрунтування теоретичних положень і практичних рекомендацій для забезпечення підвищення ефективності управління фінансовими ресурсами недержавних пенсійних фондів (НПФ) України в умовах соціально-економічної нестабільності. З'ясовано особливості фінансових ресурсів недержавних пенсійних фондів, а саме: формування та використання фінансових ресурсів здійснюється згідно із законодавством; цільове призначення чітко визначене; їх надходження та вилучення має циклічний характер; накопичення та зберігання фінансових ресурсів довготермінове; їх розпорядження здійснює компанія з управління активами. Досліджено, що НПФ свої фінансові ресурси спрямовують на пенсійні виплати, інші зобов'язання, видатки та придбання активів.

Ключові слова: недержавні пенсійні фонди, фінансові ресурси, пенсійні внески, пенсійні виплати, прогнозування, управління фінансовими ресурсами, ризики недержавних пенсійних фондів, стратегія розвитку.

Побоча Е. П., Ходаковская М. Ю.

УПРАВЛЕНИЕ ФИНАНСОВЫМИ РЕСУРСАМИ НЕГОСУДАРСТВЕННЫХ ПЕНСИОННЫХ ФОНДОВ В УКРАИНЕ

Статья посвящена решению научно-практической задачи по разработке и обоснование теоретических положений и практических рекомендаций для обеспечения повышения эффективности управления финансовыми ресурсами негосударственных пенсионных фондов (НПФ) Украины в условиях социально-экономической нестабильности. Выявлены особенности финансовых ресурсов негосударственных пенсионных фондов, а именно: формирование и использование финансовых ресурсов осуществляется в

соответствии с законодательством; целевое назначение четко определено; их поступления и изъятия имеет циклический характер; накопления и хранения финансовых ресурсов долгосрочное; их распоряжение осуществляет компания по управлению активами. Доказано, что НПФ свои ресурсы направляют на пенсионные выплаты, другие обязательства, расходы и приобретения активов.

Ключевые слова: негосударственные пенсионные фонды, финансовые ресурсы, пенсионные взносы, пенсионные выплаты, прогнозирование, управления финансовыми ресурсами, риски негосударственных пенсионных фондов, стратегия развития.

Pobocha K., Khodakivska M.

MANAGING FINANCIAL RESOURCES OF NON-GOVERNMENTAL PENSION FUNDS IN UKRAINE

The article is devoted to solving the scientific and practical task of developing and substantiating theoretical positions and practical recommendations for ensuring the increase of the efficiency of management of financial resources of non-state pension funds of Ukraine in conditions of socio-economic instability.

The peculiarities of financial resources of non-state pension funds are found out, namely: the formation and use of financial resources is carried out in accordance with the legislation; the intended purpose is clearly defined; their receipt and withdrawal has a cyclical character; accumulation and storage of long-term financial resources; their disposal is carried out by the asset management company. It has been investigated that the NPF directs its financial resources to retirement benefits, other liabilities, expenses and acquisition of assets.

Key words: non-state pension funds, financial resources, pension contributions, retirement benefits, forecasting, management of financial resources, risks of non-state pension funds, development strategy.

Постановка проблеми. Реформування пенсійної системи України є найважливішим пріоритетом у реалізації соціальної політики держави, враховуючи такі фактори, як зростання демографічного навантаження та неспроможність традиційної солідарної системи забезпечити гідний рівень пенсійних виплат. Світовий досвід засвідчує, що ефективне функціонування системи недержавного пенсійного забезпечення (НПЗ), яке ґрунтується на засадах добровільної участі фізичних і юридичних осіб у формуванні пенсійних накопичень сприятиме як отриманню додаткових виплат, так і мобілізації додаткових джерел інвестиційних ресурсів у економіку України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Теоретичним проблемам формування та використання фінансових ресурсів НПФ присвячено наукові роботи таких вітчизняних і зарубіжних учених, як Л. Алексєнко, І. Боднарюк, Н. Бородіна, С. Брагін, Д. Ванькович, О. Ватаманюк, Н. Вітка, К. Грем'яцька, І. Грудзевич, В. Даценко, Н. Демчишак, Н. Ковальова, Г. Козак, Л. Козаренко, С. Коніщев, В. Корнєєв, М. Крупка, А. Кузнецова, М. Лазєбна, Е. Лібанова, Л. Ліпич, С. Макаренко, І. Малий. Кожен автор, що досліджує проблематику управління фінансовими ресурсами недержавних пенсійних фондів в Україні, вносить слушні пропозиції щодо покращення системи управління у вітчизняних недержавних пенсійних фондах. Однак наявність значної кількості проблемних аспектів свідчить про те, що тема ще потребує ретельної уваги та знаходження нових перспективних напрямів їх вирішення.

Мета статті. Метою статті є узагальнення, а також удосконалення теоретичних та практичних положень і рекомендацій щодо підвищення ефективності управління фінансовими ресурсами НПФ України в умовах соціальної, політичної та економічної нестабільності.

Виклад основного матеріалу. Фінансові ресурси є умовою функціонування, чинником розвитку та економічного зростання НПФ, де основною ознакою є їх пріоритетність з-поміж інших видів ресурсів, а саме: матеріальних, трудових, технічних, інформаційних, організаційних,

просторових, технологічних, соціальних та ін. Управління фінансовими ресурсами недержавних пенсійних фондів в Україні здійснюється на підставі діючих Законів: «Про загальнообов'язкове державне страхування» [1] та «Про недержавне пенсійне забезпечення» [2]. Проаналізувавши джерела можна виокремити такі найважливіші функції фінансових ресурсів НПФ: внутрішні (стартова, захисна, підтримки довіри клієнтів, забезпечення оперативної діяльності тощо) та зовнішні (стимулювальна, відтворювальна, стабілізаційна та ін.).

Розглянувши наукові погляди на економічну діяльність НПФ можна зробити висновок, що структурна характеристика фінансових ресурсів недержавних пенсійних фондів фрагментарна і часто неоднозначна. Структура фінансових ресурсів НПФ має низку особливостей, зумовлених специфікою самих НПФ, які створюються у формі непідприємницького товариства. Джерелами фінансових ресурсів НПФ є пенсійні внески, інвестиційний дохід або продаж активів. НПФ свої кошти спрямовують на пенсійні виплати, інші зобов'язання, видатки та придбання активів.

Зазвичай поняття «фінансові ресурси НПФ» розуміють як сукупність грошових коштів учасників, залучених для їх пенсійного забезпечення, які в процесі акумулювання, використання результатів інвестиційної діяльності відповідно до сформованих інвестиційних портфелів та розподілу (активів і пасивів) виконують важливі соціально-економічні функції у середньотерміновій і довготерміновій перспективі та в умовах фінансової глобалізації пов'язані зі страховою, банківською й іншими фінансово-економічними системами. Це визначення забезпечує усунення ототожнення його змістового наповнення із такими суміжними поняттями, як «пенсійні активи», «пенсійні кошти» і дає змогу уточнити співвідношення між складовими фінансових ресурсів НПФ.

Систему управління фінансовими ресурсами НПФ формує сукупність принципів та функцій, цілей, суб'єктів та об'єктів управління, його форм, методів та інструментів, які перебувають у взаємозв'язку (рис. 1).

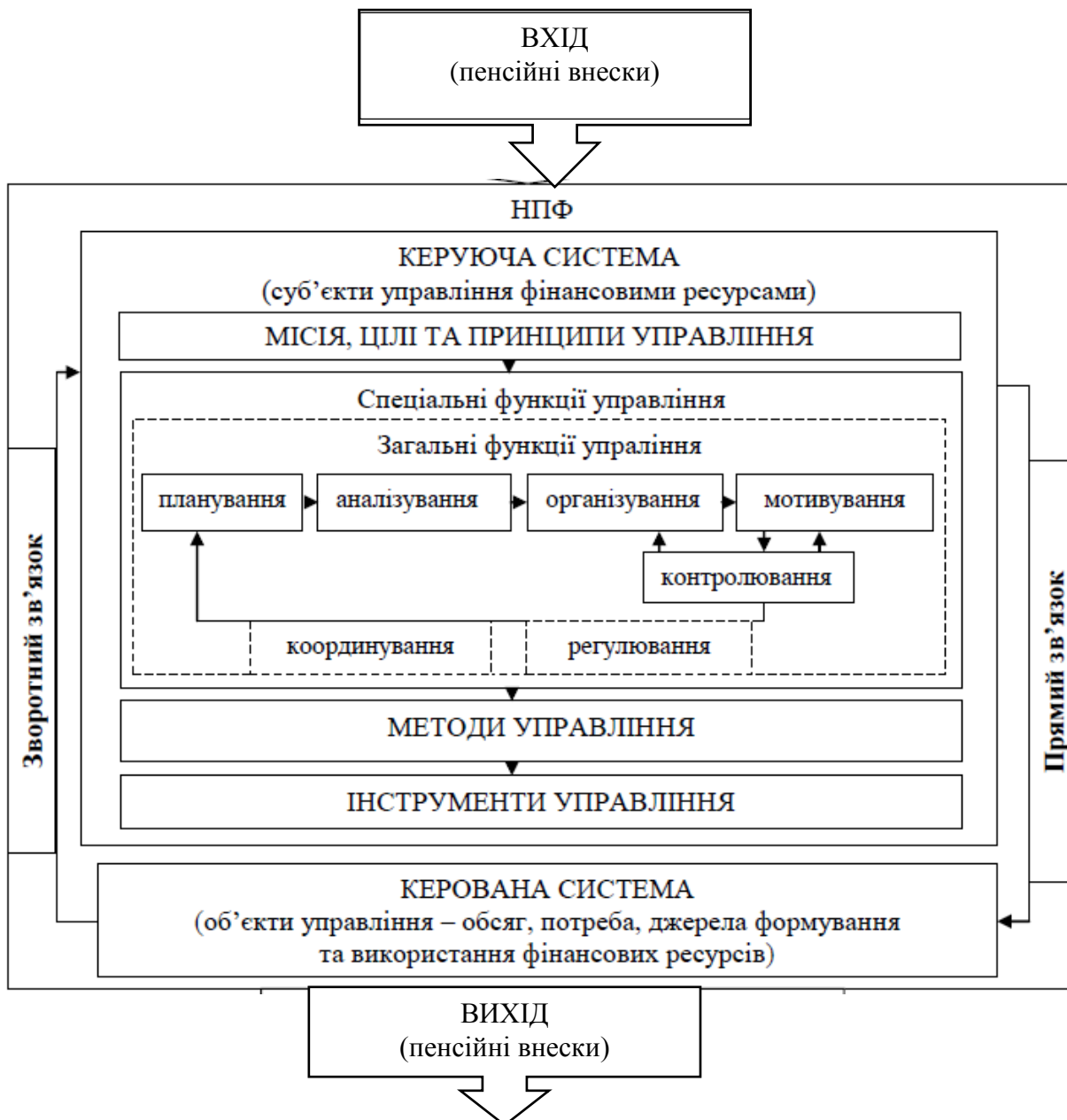

Рис. 1. Система управління фінансовими ресурсами НПФ

Джерело: складено на основі [3]

Організація управління фінансовими ресурсами НПФ включає завдання, процес управління та систему управління ними. Система управління фінансовими ресурсами характеризується взаємозв'язком та безперервною взаємодією двох підсистем (керуючої та керованої), а мета її функціонування полягає в забезпеченні оптимальних умов формування, використання та оптимізації фінансових ресурсів НПФ.

Механізм управління фінансовими ресурсами НПФ – це особливий спосіб взаємодії окремих елементів системи управління (форм, методів,

інструментів), спрямованих на раціональне залучення та примноження фінансових ресурсів НПФ у країні для підвищення рівня пенсійного забезпечення населення [4, с. 76].

Одним із основних показників, які характеризують фінансові ресурси НПФ є сплачені пенсійні внески, що надходять в обсягах та в порядку, встановленому пенсійним контрактом, максимальний розмір яких не обмежується.

Встановлено, що обсяги сплачених пенсійних внесків в Україні з кожним роком зростають: у 2017 р. становили 1897,3 млн грн і збільшилися порівняно з 2009 р. на 1143 млн грн. При цьому основну частку (понад 90 %) пенсійних внесків становлять внески від юридичних осіб, в той час як внески фізичних осіб-підприємців залишаються дуже мізерними і не змінюються впродовж аналізованого періоду (0,2 млн грн). За 2017 р. середній обсяг пенсійного внеску на одного вкладника становив: на юридичну особу та фізичну-особу підприємця – 36,9 тис. грн (у 2016 – 26,5 тис. грн); фізичну особу – 0,8 тис. грн (у 2016 – 0,3 тис. грн) [5]. Здійсненні накопичення пенсійних внесків дуже малі й становлять близько 1 % річних обсягів власних надходжень Пенсійного фонду України.

Разом із сумою пенсійних внесків зростає сума пенсійних виплат учасникам НПФ, якими є грошові виплати учаснику системи недержавного пенсійного забезпечення або його спадкоємцям, що здійснюються за рахунок коштів, накопичених у НПФ і врахованих на індивідуальному пенсійному рахунку. На кінець 2017 р. сума таких виплат (одноразові та на визначений строк) збільшилась порівняно з 2016 р. на 10,5 % (становила 696,3 млн грн). Співвідношення сум пенсійних виплат і пенсійних внесків щороку збільшується (у 2010 р. становило 17 %, 2016 р. – 33,2 %, 2017 р. – 36,7 %), [5], що, з одного боку, вказує на відставання приросту загальної суми пенсійних внесків від щорічного приросту пенсійних виплат, а з іншого – необхідно очікувати, що в подальшому пенсійні виплати сумарно збільшуватимуться, як і кількість пенсійних контрактів, строк дії котрих

закінчився. Обсяги фінансових ресурсів у формі залучених пенсійних внесків є незначними для забезпечення можливості здійснення диверсифікації пенсійних активів у дохідні фінансові інструменти.

Прогнозування обсягу фінансових ресурсів НПФ впливає на прийняття управлінських рішень щодо їх розвитку. На основі регресійного аналізу та побудови трендових моделей основних показників діяльності НПФ сформовано середньотерміновий прогноз розвитку НПФ та їх активів (рис. 2).

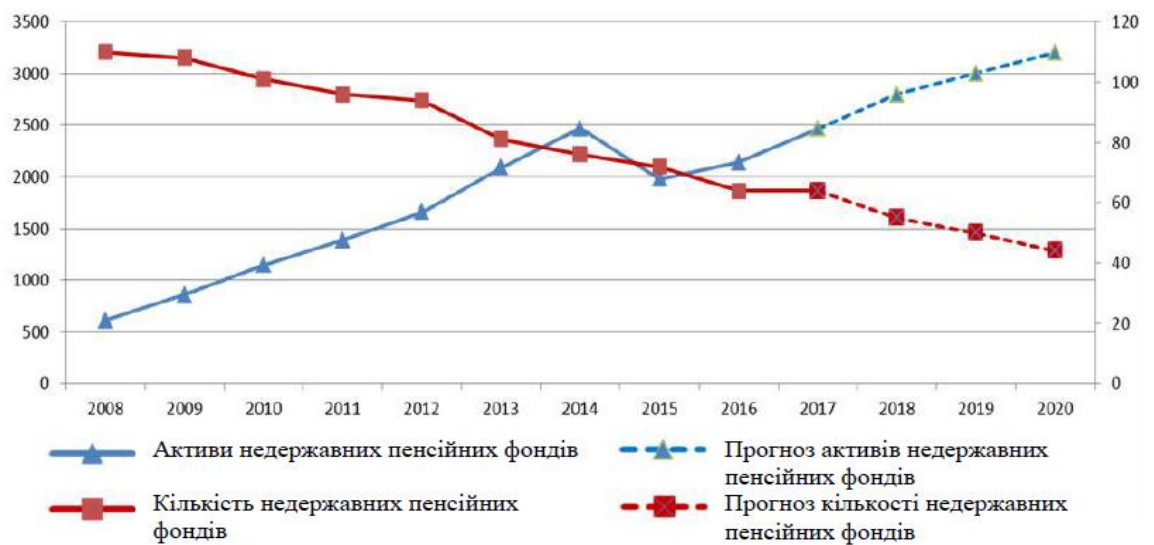

Рис. 2. Прогноз кількості НПФ та обсягу їх активів на 2018 – 2020 рр.

Джерело: побудовано авторами за даними [5; 6]

Прогнозні розрахунки активів НПФ важливі на всіх етапах розроблення та реалізації пенсійних програм НПФ, оскільки від повноти отриманих даних залежить ефективність прийнятих управлінських рішень щодо фінансових ресурсів.

Управління фінансовими ресурсами НПФ на макро- та мікрорівні повинно здійснюватися за допомогою регулюючих та стимулюючих інструментів. До інструментів регулювання, за допомогою яких встановлюються правила поведінки на ринку та створюються необхідні умови діяльності НПФ, належать: закони, нормативно-правові документи (постанови, укази, розпорядження тощо). Стимулювальні інструменти впливу на фінансові ресурси НПФ, до яких належать: податкова пільга,

податкова знижка, звільнення від сплати податків, податкові канікули – спонукають і схиляють до прогнозованих рішень і кроків [7, с. 86]. Їх застосування в сукупності дасть змогу досягнути відповідних результатів для активізації розвитку недержавного пенсійного забезпечення в Україні. Передусім фіскальне стимулювання формуватиме накопичення у системі НПФ та сприятиме зниженню обсягів тіньової економіки. Через пільги в оподаткуванні для учасників і вкладників НПФ створюються додаткові стимули для офіційної виплати заробітної плати і подальшого накопичення.

Вплив ризиків на діяльність НПФ доцільно поділити на зовнішні та внутрішні. До зовнішніх належать ризики недовіри, політичні, демографічні, системні, інфляційні, правові. Відповідно, внутрішні – інвестиційні, ринкові та ризики ліквідності. Для їх оцінювання використано метод нечітких множин, який в умовах невизначеності показує вплив сукупності факторів (ризиків) на залежні змінні (основні показники функціонування НПФ – обсяги пенсійних внесків та пенсійних виплат). Для обраних показників за допомогою дисперсійного аналізу проведено градацію їх значень, що дало змогу в якості вхідних параметрів класифікувати ризики за ступенем чотирирівневого впливу, значення яких отримати на основі досліджень особливостей впливу різних ризиків, де кожен оцінювався за власними критеріями, діапазоном значень та визначалися в конкретні терміни. Показники залежних змінних (обсяги пенсійних внесків і пенсійних виплат) для більшої об'єктивності переведено в дол. США та логарифмовані (табл. 1).

Таблиця 1

**Обсяги пенсійних внесків та пенсійних виплат НПФ
в Україні у 2009–2017 рр.**

Показник	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Пенсійні внески (млн дол. США)	96,4	116,6	138,3	164,4	198,6	152,1	86,37	83,70	92,70

Продовження таблиці 1

логарифмовані	4,57	4,76	4,93	5,10	5,29	5,02	4,46	4,43	4,53
Пенсійні виплати (млн дол. США)	11,5	19,9	26,2	31,5	37,6	35,5	25,5	24,7	26,2
логарифмовані	2,44	2,99	3,27	3,45	3,63	3,57	3,24	3,20	3,26

Джерело: складено авторами за даними [5]

Запропонуємо напрями підвищення ефективності державного регулювання та нагляду за діяльністю НПФ на основі узагальнення вітчизняного і зарубіжного досвіду.

Забезпечення розвитку НПФ та ефективне управління їх фінансовими ресурсами можливе за умов належного державного регулювання та нагляду, які спрямовані на забезпечення цілісності, безпеки, диверсифікації активів; поінформованості учасників та вкладників пенсійних фондів; оперативного виявлення проблем в управлінні фінансовими ресурсами НПФ; зростання доходів населення України; забезпечення довіри широкого загалу до НПФ.

Система державного регулювання і нагляду за діяльністю НПФ та їх фінансовими ресурсами формується відповідними міжнародними органами регулювання та нагляду за суб'єктами недержавного пенсійного забезпечення, відповідними національними органами державної влади, органами управління НПФ та добровільними об'єднаннями НПФ. Функціонує ця система на основі дотримання визначених принципів і напрямів регулювання та нагляду. Першочерговими напрямами є такі: рейтингування та моніторинг діяльності НПФ та їх фінансових ресурсів, регулювання і нагляд інвестиційної діяльності, пруденційний нагляд, система розкриття інформації.

Висновки. Отже, враховуючи усі аспекти сучасного стану управління фінансовими ресурсами недержавних пенсійних фондів в Україні необхідним є посилення аналізу та контролю наступних показників: загальної, абсолютної та поточної платоспроможності недержавних пенсійних фондів; рівня диверсифікації пенсійних активів; контролю рівня прибутковості

інвестування пенсійних активів; нарощування рівня внесків як юридичних так і фізичних осіб; рівня поточної і планової ліквідності пенсійних активів. Посилення аналітичної складової в управлінні фінансовими активами НПФ надасть можливість визначати тенденцію змін у показниках, що допоможе своєчасно відреагувати на зміни і прийняти рішення щодо тих чи інших змін у показниках, сприятиме більш точному прогнозуванню діяльності НПФ. Контроль за вищезазначеними показниками сприятиме стимулюванню недержавних пенсійних фондів до підвищення рівня показників своєї діяльності.

Удосконалення самої системи управління фінансовими ресурсами НПФ за рахунок посилення взаємозв'язку та безперервності взаємодії двох підсистем (керуючої та керованої) також позитивно відобразиться на показниках управлінської складової фінансовими ресурсами НПФ. Метою удосконалення системи управління фінансовими ресурсами НПФ є забезпечення оптимальних умов формування, використання та оптимізації фінансових ресурсів НПФ. Удосконалення системи управління буде спрямовуватись на ефективне залучення, збільшення та використання фінансових ресурсів НПФ в Україні і досягнення високих стандартів пенсійного забезпечення для населення.

Список джерел:

1. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: Закон України від 09.07.2003 р. №1058 – IV редакція від 01.01.2019 р. №2427, 2476 – VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058-15>
2. Про недержавне пенсійне забезпечення: Закон України від 09.07.2003 р. №1057 – IV із змінами і доповненнями внесеними від 02.10.2018 р. №12581 – VIII. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T031057.html
3. Недержавні пенсійні фонди в Україні: становлення та перспективи розвитку: монографія / Г. І. Соколовська. Тернопіль: ТНЕУ, 2016. 228 с.
4. Гринчишин І. М. Фінансовий механізм функціонування пенсійних фондів в Україні: проблемно-орієнтовний аналіз. Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. 2015. Випуск 3 (113). С. 75 – 79.
5. Підсумки розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення станом на 30.06.2018 р. URL: https://www.nfp.gov.ua/files/OgliadRinkiv/NPF/OsnPokazn/NPF_II_kv_2018.pdf

6. Теслюк С. А. Сутність фінансових ресурсів недержавних пенсійних фондів та прогнозування їх обсягу. Економіка та суспільство. 2018. Випуск №16. С. 828 – 839.

7. Федина В. В., Саламаха Ю. В. Недержавні пенсійні фонди і страхові компанії як суб'єкти недержавного пенсійного забезпечення. Науковий вісник Херсонського державного університету: економічні науки. 2017. Випуск 27, Частина 3. С. 85 – 88.

References

1. The Verkhovna Rada of Ukraine (2003), The Law of Ukraine " Pro zahaljnoobov'jazkove derzhavne pensijne strakhuvannja ", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058-15> (Accessed 20 April 2019).

2. . The Verkhovna Rada of Ukraine (2003), The Law of Ukraine " Pro nederzhavne pensijne zabezpechennja", available at: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T031057.html (Accessed 20 April 2019).

3. Sokolovs'jka, G. I., (2016), *Nederzhavni pensijni fondy v Ukrajinі: stanovlennja ta perspektyvy rozvytku: monohrafija* [Non-state pension funds in Ukraine: formation and prospects of development], Ternopilj, TNEU, Ukraine.

4. Ghrynchys'jyn, I. M. (2015), «Finansovyj mekhanizm funkcionuvannja pensijnykh fondiv v Ukrajinі: problemno-orijentovnyj analiz», *Socialjno-ekonomichni problemy suchasnogho periodu Ukrajinjy. Vol 3* (113). pp. 75 – 79.

5. Pidsumky rozvytku systemy nederzhavnogho pensijnogho zabezpechennja stanom na 30. 06. 2018 r. (2018), available at: https://www.nfp.gov.ua/files/OgliadRinkiv/NPF/OsnPokazn/NPF_II_kv_2018.pdf (Accessed 20 April 2019).

6. Tesljuk, S. A. (2018), «Sutnistj finansovykh resursiv nederzhavnykh pensijnykh fondiv ta proghnozuvannja jikh obsjaghu», *Ekonomika ta suspiljstvo. Vol 16*. pp. 828 – 839.

7. Fedyna, V. V. and Salamakha, J. V. (2017), «Nederzhavni pensijni fondy i strakhovi kompaniji jak sub'jekty nederzhavnogho pensijnogho zabezpechennja», *Naukovyj visnyk Khersonsjkogho derzhavnogho universytetu: ekonomichni nauky. Vol 27, Chastyna 3*. pp. 85 – 88.

Побоча Катерина Павлівна (ORCID: 0000-0002-2995-7039) – кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансових ринків Університету державної фіскальної служби України (м. Ірпінь).

Ходаківська Марія Юрійівна - здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня ННІ фінансів, банківської справи Університету державної фіскальної служби України (м. Ірпінь).